

**Problematika překladu reálií
v dramatu Antona Pavloviče Čechova
Tři sestry**

Bakalářská diplomová práce

Vypracovala: Hana Kratochvílová

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Zdeňka Vychodilová Csc.

2010

Poděkování

Děkuji Doc. PhDr. Zdeňce Vychodilové Csc. za konzultace, rady a připomínky, které mi během psaní diplomové práce poskytla.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto vypracovala sama a uvedla všechny použité prameny.

V Olomouci, 13. 5. 2010

Podpis:

Obsah

I.	Úvod.....	4
II.	Teoretická část.....	5
1.	Obecně o teorii překladu.....	5
2.	Reálie.....	6
2.1.	Reálie v souvislosti s bezekvivalentní lexikou a otázkou přeložitelnosti.....	7
2.2.	Klasifikace reálií.....	8
2.3.	Pochopení reálií.....	10
2.4.	Způsoby překladu.....	10
3.	Překlad vlastních jmen.....	14
4.	Překlad oslovení.....	15
5.	Zastarávání překladů.....	17
III.	Praktická část na materiálu hry Tři sestry.....	19
6.	Překlad reálií souvisejících s každodenním životem.....	19
7.	Překlad reálií zeměpisných, především názvů měst a ulic.....	20
8.	Překlad vlastních jmen.....	21
9.	Překlad oslovení.....	23
IV.	Závěr.....	26
V.	Resume.....	27
VI.	Materiální zdroje.....	32
VII.	Bibliografie česká.....	33
VIII.	Bibliografie ruská.....	35

I. Úvod

Snaha překládat je stará jako lidstvo samo. Člověk je tvor společenský a v případě, že mu něco bránilo v komunikaci s ostatními, snažil se nalézt způsoby, jak se dorozumět. V dnešní době se problémy překladu zabývá obecná teorie překladu, v jejímž rámci jsem si zvolila téma své bakalářské práce, a to problematiku překladu reálií.

Tato problematika je zajímavá především z hlediska své aktuálnosti, neboť se objevují nové a nové termíny, zejména v technice, ale i v médiích, u kterých přemýšlíme o vhodném ekvivalentu, který bychom při překladu použili.

Toto téma je zajímavé také z toho hlediska, že překladatelé se často rozcházejí ve způsobech jejich překladu.

Cílem této práce bylo rozpracovat problematiku překladu reálií na materiálu hry Antona Pavloviče Čechova *Tři sestry*. K dispozici jsem měla čtyři české překlady, a to překlad B. Prusíka, který je zároveň nejstarším (pochází z roku 1907), dále jsem pracovala s překladem K. Krause a J. Topola z roku 1966, J. Lexy z roku 1972 a nejnovějším překladem L. Suchařípy z roku 1980, který je často vydáván v reedici.

Práce je rozdělena na část teoretickou a část praktickou. V teoretické části uvádím jak obecnou charakteristiku a stručnou klasifikaci reálií, tak způsoby jejich překladu, dále problematiku překladu vlastních jmen, oslovení a problematiku zastarávání překladů.

V praktické části je pak tato problematika rozpracována na jednotlivých příkladech. V tomto směru se zaměřím na různé druhy překladu, které se běžně používají. Jde hlavně o transkripci a transliteraci, dále o tvorbu neologismů a přibližný překlad.

Nepůjde zde však jen čistě o reálie týkající se kulturního a společenského života. V rámci reálií jsou zahrnuta i vlastní jména a oslovení, jelikož mají také svou specifickou podobu. Dotkneme se ale také problematiky doslovného a volného překladu reálií, jelikož tato problematika byla také hodně diskutovaná. Tento jev si ukážeme především na typicky ruských osloveních.

II. Teoretická část

1. Obecně o teorii překladu

O teorii překladu se začalo mluvit teprve nedávno, a to v minulém století. Konkrétně ve třicátých letech, kdy se začala rozvíjet jako moderní vědecká disciplína. Do té doby se vyvíjela spíše k potřebám lingvistické analýzy. Dnes se obecná teorie překladu dělí na dvě linie, které se postupně vyvíjely, a to na linii literárněvědnou a linie jazykovědnou, kterou někteří badatelé začali považovat za obecnou teorii překladu.

Jakési základní úvahy o tom, na jakých principech by měl překlad stát, byly položeny již v 16. století francouzským humanistou Étiennelem Doletem. Ten předložil pět základních principů:

- a) překladatel musí chápat podstatu originálu a autorův záměr
- b) musí ovládat jak jazyk, ze kterého překládá, tak jazyk, do kterého překládá
- c) musí se vyvarovat doslovného překladu, neboť ne vždy mu pak odpovídá smyslový obsah originálu
- d) musí ovládat různé formy řeči
- e) musí vybírat vhodná slova a musí umět předat celkový dojem z originálu

V 18. století pak Angličan Alexandr Tytler pokládá za důležité tyto principy:

- a) překlad musí v plném rozsahu předat ideje originálu
- b) originál a překlad se mají shodovat ve stylu
- c) překlad se má číst stejně jednoduše, jako originál

Později své teze předkládá Angličan T. Savory, který si v nich často odporuje, teze se samy vylučují:

- a) překlad musí čtenáři předat slova originálu
- b) překlad musí čtenáři předat smyslový obsah originálu
- c) překlad se má číst jako originál
- d) překlad se má číst jako překlad
- e) překlad má odrážet styl originálu
- f) překlad má odrážet styl překladatele
- g) překlad se má číst jako dílo dobově odpovídající originálu
- h) překlad se má číst jako dílo dobově odpovídající překladateli
- i) v překladu nemá být nic navíc, ani v něm nemá nic chybět
- j) v překladu mohou být věci navíc, stejně jako v nich může něco chybět

Ve své podstatě můžeme teorii překladu chápat jako soubor pravidel, díky kterým se překladatel stane překladatelem výborným, pokud tato pravidla bude dodržovat.¹

Předmětem lingvistické teorie překladu je vědecký popis procesu překladu jako mezijazykové transformace, tj. přetvoření textu jazyka originálu do jazyka překladu, přičemž tento text má být ekvivalentní.

Teorii překladu můžeme rozdělit na:

- a) obecnou teorii překladu, která zkoumá proces překladu, podmínky, metody a způsoby překladu. Zde můžeme vyčlenit tři typy teorií překladu, a to:
  - teorie písemné formy překladu
  - teorie ústní formy překladu
  - teorie strojového překladu (např. překlad počítačový)
- b) dílčí (speciální) teorii překladu, která se zabývá konkrétními problémy a způsoby jejich řešení

Sám překlad je chápán jako převod informace z jednoho jazykového systému do druhého a má dva významy:

- a) v prvním významu rozumíme překladu jako vlastnímu procesu, tj. jako činnosti, jehož výsledkem je přeložený text
- b) ve druhém významu chápeme překlad jako výsledek procesu překladu, tj. jako označení pro přeložený text

2. Reálie

Reáliemi nazýváme specifické, tj. národní prvky dané kultury, které se v jiné kultuře nevyskytují. Jsou to tedy různé předměty, jevy a instituce v určité kulturní a jazykové oblasti, které existují v praktických zkušenostech lidí mluvících určitým jazykem.²

Jsou důležitým nositelem národního a historického koloritu dané země, a je to právě kolorit, který činí reálie tak obtížně přeložitelnými. Dříve, když se takovéto slovo v textu objevilo, tak se v textu překladu nepřekládalo, ale bylo zvykem toto slovo vysvětlit v poznámce pod čarou,

---

¹ Комиссаров, В.Н.: Современное переводоведение, Издательство ЭТС, Москва 2004, с. 106 - 107

² Hrdlička, M.: K překladu tzv. bezekvivalentní slovní zásoby. In: Ruština v teorii a praxi č.1, 1990, s. 14 - 18

případně na konci textu, což ovšem odvádělo čtenářovu pozornost. Jak je uvedeno v kapitole Překlad reálií, máme několik možností, jak reálie překládat, přičemž se snažíme čtenáři text a kolorit na jedné straně co nejvíce přiblížit, zároveň se ale snažíme, aby ke stírání koloritu docházelo co nejméně.

2.1. Reálie v souvislosti s bezekvivalentní lexikou a otázkou přeložitelnosti

S pojmem reálie bezprostředně souvisí také pojem bezekvivalentní lexika, což jsou slova, která nemají v jazyce překladu svůj ekvivalent. Nicméně tyto dva pojmy spolu nemůžeme zaměňovat. Bezekvivalentní lexika je velice široký pojem, do kterého spadají jak reálie, tak i různé termíny, citoslovce, exotismy nebo frazeologismy. Navíc se tato oblast neustále rozšiřuje, jelikož slovní zásoba se stále vyvíjí, vyvíjí se nové technologie, které je třeba pojmenovat a podobně. Je tomu ale i naopak. V dnešní době globalizace také spousta bezekvivalentních termínů ubývá. Překladatel by měl proto tuto problematiku poctivě sledovat. S tím také souvisí otázka přeložitelnosti. Kromě bulharských teoretiků překladu S. Vlachova a S. Florina se tímto problémem zabývá také například český teoretik překladu Milan Hrdlička ve svém článku „K překladu tzv. bezekvivalentní slovní zásoby“. Zde se zmiňuje o teoreticích, kteří řešili otázku přeložitelnosti v plánu jednotlivých slov, dnes je však nutno tuto problematiku chápat v souvislostech. A to ne jako záměnu jednotlivých lexikálních jednotek, ale jako nahrazení sdělení v jazyce A sděleními v jazyce B, přičemž je zdůrazňována funkčnost překladu, tj. že by měl překlad působit na svého čtenáře stejně jako na čtenáře originálu. To samozřejmě klade obrovské nároky na překladatele, který se musí výborně orientovat v dané kulturní oblasti, což může být složité, protože dva jazyky nemusí vyjadřovat objektivní skutečnost stejně.³

Co se týká způsobů překladatelských postupů (transformací), jsou rozděleny do tří skupin:

- 1) lexikální transformace, ke kterým patří:
  - a) transkripce
  - b) transliterace
  - c) kalkování
  - d) modulace
  - e) transplantace
  - f) lexikálně sémantické záměny, tj. generalizace a konkretizace

---

³ tamtéž

- 2) gramatické transformace
  - a) záměna gramatických kategorií (pád, číslo, způsob, čas)
  - b) záměna slovních druhů
  - c) záměna větných členů
  - d) záměna víceslovných pojmenování jednoslovnými a naopak
  - e) záměna slovosledu
  - f) členění souvětí
- 3) lexikálně gramatické transformace, zde patří:
  - a) překlad antonymy
  - b) rozšíření informačního základu
  - c) explikace neboli vysvětlující překlad
  - d) kompenzace
  - e) celkové přehodnocení

Blíže k těmto způsobům překladu v kapitole Způsoby překladu reálií.

2.2. *Klasifikace reálií*

Co se týká klasifikace reálií, tímto tématem se zabývalo několik autorů. Jsou mezi nimi A. A. Reformatskij, V. Ďjakov nebo J. Levý. Zde budeme vycházet z klasifikace, kterou vytvořili Vlachov s Florinem a která vychází ze smyslového obsahu a sémantického významu.

Ti rozdělují reálie podle:

- Předmětného principu
- Místního principu (které závisí na národní a jazykové příslušnosti)
- Časového principu (které je buď synchronní, nebo diachronní)

Předmětný princip

I. Geografické reálie

- a) Pojmenování objektů fyzického zeměpisu a meteorologie (степь, прерия, пампа)
- b) Pojmenování zeměpisných objektů, které jsou spjaty s lidskou činností (крига)

II. Etnografické reálie

- a) Reálie týkající se běžného života

Do této skupiny zařazujeme jídlo a nápoje (щи, спагетти, мате, nebo v praktické části uvedené блины a пирог), dále oblečení (кимоно, сомbrero), specifické typy obydlí (хациенда) a způsob dopravy (рикша, тройка, катамаран)

b) Práce

Sem zařazujeme všechny reálie týkající se práce, tj. názvy profesí (переводчик, ударник), prostředky, kterými práci vykonáváme (мачете, бумеранг), či pracovní organizace (колхоз)

c) Umění a kultura

Jedna z nejrozšířenějších oblastí reálií. Týká se hudebního stylu a tanců (казачок, блюз), hudebních nástrojů (балалайка), folkloru (частушки), divadla (комедия дель арте, хеппенинг), rituálů a svátků (Первомай, День Великой Победы), mytologie (Дед Мороз, Жар – Птица) a mnoha dalších.

d) Míry a peníze

Sem patří nejen označení měr a peněz (рубль, копейка, песета, акр, локоть), ale i jejich hovorová označení, (сотка nebo четвертинка)

III. Společenskopolitické reálie

a) Správně územní uspořádání

Do této skupiny patří vše, co se týká územní správy a jejího rozdělení, (область, департамент, кантон, губерния)

b) Orgány a nositelé moci (канцлер, гетман, шериф, муниципалитет)

c) Společenskopolitický život

Toto je také velmi obsáhlá oblast, která zahrnuje označení členů politických organizací (большевики, троцкисты), společenských organizací (славянофилы, слависты), tituly (кандидат наук, бакалавр), symboly (белая лилия, свастика)

d) Válečné reálie

Sem patří názvy jednotlivých oddílů (когорта, легион), zbraní (мушкет, катюша) a vojenské hodnosti (атаман, десятник)

Místní princip

Toto dělení závisí na národní příslušnosti referenta a na tom, které dva jazyky užíváme.

Reálie podle toho pak dělíme na ty, které se vyskytují v rámci jednoho jazyka nebo v rámci několika jazyků. V rámci jednoho jazyka se reálie dělí na vlastní (tj. vlastní danému národu), například самовар, колхоз, a na reálie cizí, tj. cizího původu, jako například бизнес.

V rámci několika jazyků reálie dělíme na vnější nebo vnitřní, a to podle toho jestli je reálie součástí kultury jednoho z uvedených jazyků. Jestliže překládáme třeba z češtiny do ruštiny a v textu se vyskytne slovo tzatziki, je toto reálie vnější, neboť není tradiční součástí kultury ani Čechů, ani Rusů. Jestliže se toto slovo ale vyskytne v překladu z řečtiny do češtiny, bude se už jednat o reálii vnitřní.

Časový princip

Toto dělení je asi nejjednodušší. Reálie se podle něj dělí na historické a současné.⁴

2.3. *Pochopení reálií*

Dříve než začneme překládat, musíme pochopit význam reálie v textu originálu, abychom mohli zvolit správný typ překladu a mohli ji čtenáři předat ve správném kontextu.

Nejproblematictější jsou v tomto směru reálie cizí, naopak žádný problém se smyslem nemáme u reálií domácích (vlastních pro danou zemi), ani u reálií mezinárodních, protože čtenář už o nich má určitou představu.

Jestliže je v textu neznámá reálie a překladatel to uzná za vhodné, je třeba dát reálii smysl výběrem vhodných prostředků. Nejrozšířenější jsou tyto:

- Grafické vyčlenění reálie z textu (tj. kurzívou, pomlčkami, uvozovkami, oddělením čárkami). Tento způsob však člověku nepřibližuje význam reálie.
- Rozšíření reálie podrobnějším popisem, například: „...взяв чашуру (деревянную чашку, вмещавшую в себя стаканов восемь), налил вина...“
- Užití neutrálního synonyma ve funkci doplňku spolu s reálií, tj. užití obou slov s pomlčkou, například: „посетить финскую баню - сауну“
- Objasnění reálie v poznámce pod čarou
- Objasnění reálie ve slovnících, komentářích nebo glosářích na konci knihy nebo kapitoly. Hledání jejich významu však často odvádí čtenářovu pozornost od textu.

2.4. *Způsoby překladu*

Reálie mají v překladu své specifické postavení. Jedná se totiž o skupinu slov, kterou běžným způsobem nelze přeložit, to ale neznamená, že je nelze přeložit vůbec. Jen si při jejich překladu nevystačíme s obyčejným překladovým slovníkem. O tom, že reálie překládat dovedeme, nemůže být pochyb, stačí si vzít do ruky jakýkoliv překlad umělecké literatury.

---

⁴ Влацхов, С., Флорин, С.: Непереводимое в переводе. Международные отношения, 1980. с. 47 - 65

Otázkou však je, jak je překládáme? Při překladu reálií se totiž překladatel musí vypořádat se dvěma hlavními problémy, na které může narazit:

- a) jazyk, do kterého překládáme, nemá odpovídající výraz, protože v něm chybí nositel významu
- b) překladatel musí do převáděného jazyka vnést i barvitost originálu, tj. jeho národní a historický charakter

Jak jsem již uvedla výše, překladatel má k dispozici několik způsobů transformace, ačkoliv ne všechny lze uplatnit při překladu reálií. Nejdříve se zaměřím na skupinu lexikálních transformací. Sem patří transkripce, transliterace, kalkování, transplantace, modulace a lexikálně sémantické záměny.

a) Transkripce

Transkripcí rozumíme přepis slova z jazyka originálu do jazyka překladu grafickými prostředky jazyka překladu, přičemž se snažíme, abychom se co nejvíce přiblížili zvukové stránce originálu, zjednodušeně řečeno jde o fonetický přepis.

S transkripcí se nejčastěji setkáváme v textu publicistickém nebo odborném. Zde transkribujeme názvy firem, časopisů, novin, geografických názvů, reálií a nejrůznějších odborných termínů. Méně často se překlad pomocí transkripce vyskytuje v textu uměleckém, ačkoliv i zde transkribovaná slova nalezneme. Kromě reálií nebo geografických názvů jsou to převážně oslovení a vlastní jména.

Problémem, se kterým se musí překladatel u transkripce potýkat, je, když v jazyce překladu chybí odpovídající písmeno. Takovýto problém pak řešíme způsobem, že chybějící písmeno nahradíme v jazyce překladu písmenem nebo skupinou písmen, která znějí podobně. Toto se netýká přímo překladu z ruského jazyka do českého, ale vezměme si příklad třeba z překladu z ruštiny do angličtiny. V ruském jazyce existuje několik písmen, která nemají v anglickém jazyce svůj psaný ekvivalent. Jde například o písmena „ж“, „x“ nebo „щ“. Tyto v překladu nahradíme stejně znějící skupinou písmen „zh“, „kh“, „shch“.

Není výjimkou, že některá cizí slova „zdomácnují“, to znamená, že transkribovaná forma se stane novým slovem a začne přejímat i gramatické koncovky.

Další věc, na kterou musí dát překladatel pozor, je, aby se transkripce v textu neužívala nadmíru, protože to pak překladu spíše uškodí.

b) transliterace

Transliterace je také přepis slova z jazyka originálu do jazyka překladu grafickými prostředky jazyka překladu, přičemž důraz klademe na grafickou podobu slova, tedy na její formální stránku. Jako příklad poslouží např. slovo boss, které do ruštiny transliterujeme jako босс.

c) kalkování

Kalkování je převzetí slova nebo konstrukce a jeho překlad na základě každého morfému nebo komponentu slovního spojení. To umožňuje překlad daného slova a zároveň zachování jeho sémantického obsahu. Typickým příkladem je např. anglické slovo „skyscraper“, u kterého zvlášť přeložíme „sky“ a „scrapers“. V češtině tedy dostaneme mrakodrap, v ruštině небоскреб, v němčině Wolkenkratzer.

Spolu s kalkováním souvisí i tzv. „полукалька“ neboli částečné kalkování. Při něm zůstává část slova v originálu a část slova se překládá. Jako příklad nám poslouží ruské slovo „декабрист“, které se v angličtině překládá jako Decembrist.

Kalkování a částečné kalkování jsou také častými způsoby při tvoření nových slov

d) modulace

Modulací nazýváme záměnu slova výchozího jazyka jednotkou cílového jazyka, jejíž význam lze z výchozího jazyka logicky vyvodit. Modulace je založena nejčastěji na vztahu příčiny a následku. Například větu „Я не могу больше.“ můžeme přeložit jako: „Jsem unavená.“

e) transplantace

Transplantací rozumíme vložení slova v jednom jazykovém kódu do textu jiného jazykového kódu. Konkrétně na ruském materiálu jde o vložení slova napsaného latinkou do textu psaného azbukou. Ve hře Tři sestry se tento jev objevuje poměrně často, netýká se však reálií.

f) lexikálně sémantické záměny

Zde rozlišujeme dva protichůdné procesy, a to generalizaci a konkretizaci. Generalizací chápeme záměnu slova s užším významem slovem s širším významem, naproti tomu stojí konkretizace, což je záměna slova s širším významem slovem s užším významem. Příkladem konkretizace může být sloveso „říci“, které můžeme do ruštiny přeložit jako „сказать, заметить, сообщить, заявить, добавить, обсудить“. Naopak generalizace bude, jestliže výše uvedená slovesa nahradíme obecným slovesem „říci“.

Další skupinou transformací je skupina gramatická. Zde rozlišujeme:

a) záměnu gramatických kategorií

Hlavně jde o záměny pádu, čísla, vidu, času, ale i dalších. (např. получить информацию překládáme jako získat informace, jde tedy o výměnu jednotného čísla za množné)

b) záměnu slovních druhů

c) záměnu větných členů

Jako příklad uveďme shodný a neshodný přívlastek, kdy v ruštině je častější neshodný, v češtině by pak ale překlad neshodným přívlastkem působil nepřirozeně, a proto je lepší jej přeložit shodným. (např. машина соседа se přeloží jako sousedovo auto)

d) záměnu víceslovných pojmenování jednoslovnými a naopak

(např. české slovo „pomoci“ přeložíme do ruštiny jako „оказать помощь“ a ruské „сотовый телефон“ přeložíme jednoslovným „мобил“)

e) záměnu slovosledu

Sem řadíme pro ruštinu specifickou konstrukci, a tou je interpoziční slovosled (обмыкание). (např. Он прочитал посланные вами документы.)

f) členění souvětí

Zde můžeme příliš dlouhá souvětí rozčlenit na kratší úseky a naopak krátké věty můžeme spojit v delší souvětí.

Poslední skupinou jsou transformace lexiko gramatické. K nim řadíme:

a) antonymický překlad

Toto je překlad, při kterém obsah zůstává stejný, forma vyjádření je však opačná. Jako příklad poslouží „небольшой дом“, v překladu pak „malý dům“.

b) rozšíření informačního základu

Tato forma transformace se často užívá u reálií, které čtenář nezná. Překladatel k nim připíše jakousi „náповědu“. Například ve větě „Navštívili jsme Narden“ čtenář nemusí vědět, co je Narden zač, proto k němu překladatel připíše objasňující indicii. V překladu pak čteme „Мы посетили город Нарден.“

c) explikace neboli vysvětlující překlad

Tuto formu taktéž použijeme nejčastěji u reálií, a to v případě, že v cílovém jazyce neexistuje slovo, které chceme přeložit. V takovém případě slovo opíšeme, snažíme se ho popsat, vysvětlit.

d) kompenzace

Jde o způsob transformace, kdy obsahové prvky ve výchozím jazyce nahrazujeme jinými prostředky. Tyto přitom ve větě nemusí být na stejném místě. Jako příklad poslouží věta: „Убери винище! Только пьешь сегодня!“, kterou do češtiny přeložíme jako: „Dej pryč to víno! Pořád jenom chlastáš.“ V češtině totiž neexistuje výraz pro expresivní ruský výraz „винище“, který je odvozen od vína, proto ho přeložíme českým expresivním výrazem „chlastat“.

e) celkové přehodnocení

Tato transformace se užívá zejména při překladu frazeologismů. Kdybychom totiž frazeologismy překládali doslovně, čtenář nepochopí, co měl vlastně autor na mysli. Jako příklad uveďme český frazeologismus „Představuješ si to jako Hurvínek válku“. Ruský čtenář však neví, kdo to byl Hurvínek a při doslovném překladu nebude vědět, že si danou věc představoval jednoduše. Musíme proto užít ruského frazeologismu vyjadřujícího stejný smysl, tedy: „Ты как дитя малое.“

Při zkoumání jednotlivých reálií na materiálu Antona Pavloviče Čechova se jako nejčastější způsoby překladu objevují transkripce a transliterace, dále transplantace, která se však týká celých vět než jednotlivých reálií, lexikálně sémantické záměny a celkové přehodnocení, se kterým se ale setkáváme u frazeologismů, než u reálií.

3. Překlad vlastních jmen

Překlad vlastních jmen může být ve své podstatě velmi složitý. Jak ve své knize píše S. Vlachov a S. Florin, Shakespeare zůstane Shakesparem ve všech světových jazycích. A přece je zde problém. Jméno Shakespeare totiž můžeme přeložit jako „třást kopím“.⁵ Nejčastějšími způsoby, jak jméno převést z jazyka originálu do jazyka překladu jsou transformace lexikální, konkrétně transkripce, méně často pak transliterace. A pouze v určitých případech se překládají. Samotný překladatel se proto musí rozhodnout, přeloží-li jméno pomocí transkripce, nebo jiným způsobem.

Při překladu vlastních jmen musíme dbát na několik důležitých faktorů:

- a) Záleží na tom, o které dva jazyky jde, zda o blízké příbuzné či naopak vzdálené, důležitý je jejich grafický systém a fonetické zákonitosti. Při převodu z latinky do latinky většinou žádné problémy nenastávají, jméno se obvykle přepíše beze změny. Vezměme si za příklad třeba již zmiňovaného Shakespeara, v češtině se bude psát stejně. Stejně se v češtině bude psát i německý Goethe, francouzský Voltaire či americký Roth. Jediná změna jména může nastat ve výslovnosti, a to především kvůli rozdílnému přízvuku v jednotlivých jazycích. Čeština ho má na první slabice, francouzština na poslední, polština například na předposlední.

---

⁵ Влахов, С., Флорин, С.: Непереводимое в переводе, Международные отношения, 1980. с. 207

Složitější je situace při převodu jmen z cyrilice do cyrilice a při převodu z cyrilice do latinky a naopak. Tady se překlad řídí, mimo jiné, fonetickými zvláštnostmi jmen.

A záleží také na tom, jak k překladu jmen přistupují jednotlivé jazyky, některé se snaží o co nejvěrnější zvukovou podobu s originálem, některé uplatňují své fonetické principy a specifická pravidla. V češtině je typickým příkladem koncovka -ová u ženských příjmení.

- b) Jestliže chceme jméno transkribovat, musíme vědět, jestli už někdy bylo transkribováno a má tudíž v jazyce překladu svůj ustálený tvar. V takovém případě tento tvar jednoduše použijeme. Jde-li o jméno méně časté nebo neobvyklé a musíme ho transkribovat, snažíme se co nejvíce přiblížit zvukové stránce originálu.

Ve své podstatě se transkribují všechna vlastní jména, překládat by se měla jen ta, u kterých je třeba poukázat na vnitřní formu nebo ukázat na typický charakterový rys, na kterém je jméno postaveno. Pro tato jména se užívá termín „говорящие имена“ (tj. jména významová, nesoucí určitou charakteristiku).⁶

Většina vlastních jmen má svůj sémantický význam, jen u některých se na význam zapomnělo, u jiných je lehce rozpoznatelný, ať už je jméno odvozeninou charakteristiky, nebo jí úplně odpovídá (Bucket = vědro). Tento jev můžeme najít v mnoha dílech světových autorů. Velmi často se vyskytuje právě v povídkách Antona Pavloviče Čechova (např. podplukovník Требьян). Ve hře Tři sestry je také několik jmen, která by mohla mít svou charakteristiku. Jsou to Andrej Sergejevič Prozorov (od прозорливый = bystrý), nebo štábní kapitán Solenyj (jadrný, peprný).

Co se týká jejich překladu do češtiny, žádné ze jmen není ani v jednom překladu doslovně přeloženo, všichni překladatelé je shodně transkribují.

4. Překlad oslovení

Stejně problematický jako překlad vlastních jmen je i překlad oslovení. Odráží se v něm jak vztahy společenské hierarchie (nadřízený, podřízený) a věkové rozdíly (starší, mladší), tak i vztahy na osobní úrovni (milenecký, povýšenecký, ironický)

Oslovení spadá do oblasti mezikulturní komunikace a je důležitou součástí komunikační etikety – před vlastní promluvou je třeba partnera náležitě oslovit. Na vhodném oslovení totiž

---

⁶ Влахов, С., Флорин, С.: Непереводимое в переводе, Международные отношения, 1980. с. 216

závisí například úspěch či neúspěch určité akce, ať už je to uzavření důležité obchodní smlouvy, či obyčejné seznámení dvou osob u baru.

V rámci oslovení se musí překladatel potýkat s různými problémy – čeština na rozdíl od angličtiny rozlišuje tykání a vykání, takže je důležité v kontextu pochopit, kdy anglické zájmeno „you“ přeložíme důvěrným „ty“ a kdy zdvořilostním „vy“. Dále musíme třeba řešit otázku, jak do češtiny překládat ruské křestní jméno a patronymum, neboli jméno po otci, které jednoznačně odkazuje na cizost originálu.

Ukažme si nyní několik základních typů oslovení:

a) Zdvořilostní fráze

Do této skupiny patří ruská oslovení товарищ, молодой человек, мадам. Ta při překladu do češtiny většinou moc problémů nepůsobí, protože se dají přeložit neutrálním „pane, paní nebo slečno“. Komplikovanější je v tomto směru právě překlad opačný – z češtiny do ruštiny, protože v ruštině takovéto obecné zdvořilostní oslovení, které by se dalo použít téměř v jakékoliv situaci, chybí. Postupně se sice užívá označení „господин“, zatím se ho ale spíše užívá v úředních a politických jednáních. Stejně tak chybí obecné oslovení neznámé dospělé ženy. „Гражданка“ se ne vždy hodí a oslovení „девушка“ také nemůžeme použít v každé situaci. Často se v ruštině používá oslovení jménem a paronymem, toto však nemůžeme použít u neznámé osoby, je však vhodné jej použít jako oslovení osoby, kterou již osobně známe, ale náš vztah k ní je zatím formální.

b) Oslovení v závislosti na společenském postavení

Většinou jsou spojovány s užitím určitého titulu jako je „доктор, господин генерал, маэстро“, v češtině pak často ještě ve spojení s oslovením pane, paní. Například pane doktore/ paní doktorko, pane generále a podobně.

c) Oslovení v rámci příbuzenských vztahů

Zde se užívá oslovení „мама, папа, матушка, бабушка“, v češtině pak máma, ale i zdvořile maminka nebo naopak matka, děvenka, holčička, dále pak otec, táta, případně dědeček, chlapec...

V příbuzenských vztazích se také nejčastěji setkáváme s oslovením pouze křestním jménem, v ruštině jde hlavně o vztahy mezi dětmi, sourozenci a manžely, kteří si i tykají.

Zvláštním jevem, se kterým se v ruštině setkáváme, na rozdíl od současné češtiny, je vykání dětí k vlastním rodičům. Je výrazem úcty mladší generace ke starší. Při překládání je pak vhodné tento úzus zachovat, zvláště jedná – li se, například, o překlad venkovského, nebo historického románu, kde se tato tradice udržovala a udržuje obzvláště silně.

d) Oslovení emocionální vyjadřující citové zabarvení

Tato oblast je velmi rozšířená snad ve všech jazycích. V ruštině můžeme běžně slyšet oslovení „дорогой Андрей, голубчик, дуся моя“, v češtině pak oslovujeme drahoušku, zlato, miláčku nebo část mládeže vulgárnějším vole. V angličtině je obvyklé oslovení honey, sweetie nebo dude.

Tato emocionální oslovení pak zahrnují jak oblast přívětivosti a vlídného postoje, tak oblast opačnou, tedy oblast postoje nepřívětivého, pohrdavého až urážlivého.

5. Zastarávání překladů

Než se zaměřím na praktickou část, chtěla bych se ještě zmínit o zastarávání jednotlivých překladů. To je způsobeno hlavně postupným vývojem jazyka, který se mění, a spolu s tím se musí měnit i překlad. Jednoho dne se totiž přijde na to, že dosavadní překlad už není aktuální a nedokáže nadále plnit svou funkci. Kromě těchto jazykových důvodů však mohou působit i okolnosti vnější, jako je třeba vkus vydavatele. Jestliže je třeba překlad zaktualizovat, upřednostňuje se překlad zcela nový. Možností je i zásadní oprava již přeloženého textu, tato se však uplatňuje jen ve výjimečných případech, vyskytne – li se nějaká zvláštní situace. Zejména je – li nutnost vydat knihu ihned, bez ohledu na podobu překladu. Jako příklad je uváděno vydání knih některých starších překladů klasiků po roce 1945.⁷

Dále se v tomtéž článku uvádí zajímavá okolnost zastarávání překladů. Tato okolnost spočívá ve vztahu mezi překladem a jeho postavením v rámci volnějšího překladu, který nám umožňuje lépe pochopit originál a ve vztahu mezi překladem a jeho postavením v rámci doslovného překladu. Právě tyto doslovné překlady zastarávají častěji a rychleji, než druhé uvedené, což je dáno slohovými prostředky, kterými byl překladatel dlouhou dobu obklopen. Typickým příkladem zastaralého překladu je na základě našeho materiálu překlad B. Prusíka z roku 1907. Pro tehdejší dobu jsou typické všeobecné tendence k rusifikaci překladů a snahy o doslovný překlad a jsou to právě tyto tendence, které již v dnešní době neuplatňujeme a

---

⁷ Hrala, M.: Zastarávání překladů jako obecný problém. In: *Translatologica Pragensia V.*, Karolinum, Praha 1992

kteřé způsobují, že překlad zastarává. Vezměme si již několikrát zmiňované oslovení „бабушка“. Na základě tendence k rusifikaci překládá B. Prusík toto oslovení jako „bát'uška“. Oslovení „матушка“ pak v jeho překladu zůstává „mát'uška“. Stejně doslovně překládá i různá emocionálně zabarvená oslovení, která však v českém překladu znějí poněkud rušivě, jako například „Голубчик Иван Романыч“, jež přeložil jako: „Holoubku Ivane Romanyči“. Tuto tendenci k rusifikaci striktně dodržuje v průběhu celé hry, a ačkoliv byl tento překlad na svou dobu jistě velmi zdařilý, v současnosti by před čtenářem neuspěl.

III. Praktická část na materiálu hry Tři setry

6. Překlad reálií souvisejících s ruským životem

Takových reálií zde bohužel zde není příliš mnoho. Mezi těmi, které se v textu objevily, jsou пирог, самовар, Пасха, копейка, тройка а блины.

Jak vidíme, jsou zde reálie jak z oblasti každodenního života, tak se v textu objevuje státní svátek, jídlo nebo platidlo. Prvním slovíčkem je пирог – jak uvádí slovník, jde o koláč nebo buchtu, typické ruské pečivo s náplní. Nepovažuji však za vhodné překládat пирог českým výrazem koláč či buchtu, neboť spolu mají pramálo společného jak co do vzhledu, tak co do chuti. Adekvátním se jeví dnes již zdomácnělý přepis tohoto slova – piroh. Tento výraz také používá v překladu B. Prusík. V daném kontextu nám však nesedí, protože Anfisa s Ferapontem vejdou s dortem. Vhodnější je proto z hlediska kontextu a návaznosti použít slovo dort, tak jak je užito ve zbylých překladech.

Jednodušší je to v případě slova „самовар“. Tento specifický přístroj na přípravu čaje se vyskytuje jen v Rusku, proto nemá žádný vhodný český ekvivalent. Užíváme proto jeho českého přepisu samovar.

Další reálií je křesťanský svátek Пасха, který se vyskytuje všude, kde se křesťanství rozšířilo, proto můžeme použít český ekvivalent Velikonoce.

Typickou reálií jsou také názvy měny dané země – zde jde o kopějku. A v rámci překladu se setkáváme se dvěma možnostmi. B. Prusík a K. Kraus s J. Topolem zvolili transkripci měny – píšeme tedy kopějka. Z toho jasně vyplývá, že jde o cizí měnu, která ukazuje na cizost originálu. Druhou možností překladu je vindra, kterou použili překladatelé J. Lexa a L. Suchařípa. Tito dva se snaží čtenáři spíše přiblížit, že jde o měnu velmi malou, nízké hodnoty a umocnit tak pocit, že Čebutykin nezaplatil za nájem opravdu vůbec nic. „Он заплатил за квартиру? – Нет. За восемь месяцев ни копейки.“ U K. Krause a J. Topola zní překlad takto: „Jestlípak zaplatil za byt? – Za osm měsíců ani kopějku.“ Oproti tomu překlad Lexův: „Zaplatil vůbec za byt? – Už osm měsíců ani vindru.“

Další reálií, se kterou se jinde než v Rusku neseznamujeme, je tzv. ruská trojka. Nejčastěji saně tažené třemi koňmi zapřaženými vedle sebe. Shodně ji překládají B. Prusík, K. Kraus s J. Topolem a J. Lexa – jako trojku. Od tohoto označení upouští L. Suchařípa, který zde použil princip generalizace, použil tedy obecnějšího označení – sáně. Tímto však stírá onen národní kolorit, protože už není jasné, že jsou saně taženy právě třemi koňmi.

7. Překlad reálií zeměpisných, především názvů měst a ulic

Tyto reálie pak nepodléhají překladu, ale transkripci nebo transliteraci, s případnými drobnými úpravami pro český jazyk; výjimku tvoří překlad Suchařípův, kde se setkáme i s překladem ulice. Москва zůstane Moskvou shodně ve všech čtyřech překladech, stejně jako Саратов zůstane Saratovem a Бердичего Berdičevem.

S drobnými úpravami se setkáme nejčastěji u názvů ulic. Vezměme si za příklad „Старую Басманную улицу“, kterou B. Prusík pojmenoval jako starou ulici Basmanou, K. Kraus s J. Topolem ji nazvali jako starou Basmanku, u J. Lexy ji najdeme jako Starou Basmanskou a L. Suchařípa ji dokonce přeložil jako Starou barvířskou ulici. Čtenáře překladu tato označení mohou mást, protože pak neví, jestli se ulice ve skutečnosti jmenuje pouze Basmanská nebo Stará Basmanská.

Stejně je pak ve všech překladech shodně přeložena „Немецкая улица“ – Německá ulice. A problémy nečiní ani „Ново-Девичьи“, které je přeloženo jako Novoděvičí, případně přes pomlčku Novo-Děvičí.

Stejně tak chodí ve třech překladech Fedotik kupovat pastelky na Moskevskou k Pyžikovovi (nebo Pižikovovi). Naopak L. Suchařípa nepovažuje za nutné tuto informaci čtenáři sdělit a úplně ji vypouští.

Taktéž je shodně přeložen „Кирсановский переулок“ jako Kirsanovská ulice, výjimku opět tvoří jeden překlad, tentokrát překlad K. Krause a J. Topola. Zde překlad spíše k tomu, že „Kirsanovka“, která je zde uvedena, je spíše název pro určitou oblast a ne pro ulici.

Stejně je rovněž přeloženo „Царство Польское“ jako Polsko.

Rozdíl ale najdeme hned v dalším zeměpisném názvu, kterým je „Чита.“ První tři překlady tento název shodně překládají jako Čita, odlišuje se L. Suchařípa, který neuvádí konkrétní název, ale obecnější oblast. V jeho překladu se tedy nedostáváme rovnou do Čity, ale kamsi za Bajkal. L. Suchařípa se v tomto opět snaží text přiblížit českému čtenáři, který zcela jistě neví, kde se Čita nachází, ale ví, kde má hledat Bajkal, a proto ví, že tato oblast je hodně daleko.

8. Překlad vlastních jmen

Zaměříme se nyní podrobněji na jednotlivé překlady vlastních jmen ve hře Tři sestry, a to v překladu B. Prusíka z roku 1907, překladu K. Krause a J. Topola z roku 1966, překladu J. Lexy z roku 1972 a konečně v překladu L. Suchařípy z roku 1980, jehož překlad je považován v současné době za nejlepší a často se ho užívá při divadelních adaptacích.

Některá jména při překladu nečiní nejmenší problém a jsou shodná u všech překladatelů. Do této skupiny můžeme zařadit jednu ze sester, Olgu, dále chůvu Anfisu či starce Feraponta. S dalšími jmény je to více či méně komplikované. Jméno Андрей Сергеевич Прозоров překládá B. Prusík jako Andrej Sergějevič Prozorov, u ostatních je přeložen jako Andrej Sergejevič Prozorov. Наталья Ивановна je přeložená jako Nataša, takovýto překlad ale nenajdeme u L. Suchařípy. Problém činí i jméno Федор, které se v prvních třech překladech převádí jako Fedor, dochází zde tedy k transliteraci, u L. Suchařípa pak jméno převádí jako Fjodor, čili pomocí fonetické transkripce. Překlady se rozcházejí i ve jméně Иван Романович Чебутыкин, kde je překlad buď Romanovič (B. Prusík, J. Lexa) nebo Romanuč (K. Kraus a J. Topol), nebo ve jméně Алексей Петрович Федотик, kdy je Алексей přeložený K. Krausem a J. Topolem jako Lexej, ostatními jako Alexej.

Jak vidíme, přepis jmen není jednotný, jednotliví překladatelé se často rozcházejí. Na otázku proč tomu tak je, nám nejlépe odpoví článek Bohuslava Havránka „Psaní ruských jmen v češtině“.⁸ Podle tohoto článku sice existuje jednotný způsob přepisování ruských jmen, ten ale neplatí pro jména vlastní, protože v tomto způsobu nejde o transkripci, nýbrž o transliteraci, tj. přepis písmen ruské abůky písmeny latinskými doplněnými značkou měkkosti ‘.

Zároveň nám B. Havránek předkládá návrh, jak správně ruská vlastní jména v češtině psát. Velmi důsledně se zabývá psaním slabiky s „e“. Vezměme si za příklad již zmiňované jméno Андрей Сергеевич Прозоров, konkrétně jméno po otci. Zpravidla se při překladu tohoto jména píše „e“, tj. Sergejevič. Měkká výslovnost není v grafické podobě vyznačena, ačkoliv zde měkká z ruského hlediska je. Takto jméno přepisují K. Kraus a J. Topola a J. Lexy, kteří píší Sergejevič. Naopak v překladu B. Prusíka se setkáváme se psanou podobou Sergějevič. To je dáno starým ruským pravopisem, k jehož změně došlo až v roce 1917. Do té doby se v některých jménech, jako např. Бѣлинскій, Сѣров, Рѣпин nebo Сергѣй, psalo „jat“, ačkoliv

---

⁸ Havránek, B.: Psaní ruských jmen v češtině. In: Naše řeč 3-4, roč. 33/ 1949

výslovnost slabik, ve kterých se psalo „jat“ a ve kterých „e“, byla naprosto stejná. Tento předrevoluční pravopis přešel i do češtiny, proto se toto ruské „ě“ psalo i v češtině.

Poněkud komplikovanější je to se jménem Александр Игнатъевич Вершинин. Podle B. Prusíka se jméno po otci převádí jako Ignatěvič, podle J. Lexy a K. Krause s J. Topolem zase Ignat'jevič. Všichni shodně zachovávají měkkost souhlásky „t“, otázkou je, zda napsat „tě“ nebo „t'je“. V češtině píšeme „je“ tam, kde se píše i v ruštině, ovšem za předpokladu, že se v ruštině „j“ skutečně vyslovuje. Jestliže ho nevyslovíme, řídíme se výše uvedeným pravidlem pro psaní „e“. A jelikož po souhlásce „t“ následuje měkký znak, souhlásku „t“ nám změkčí na „t'“. Podle pravidel češtiny však nemůžeme napsat tvar „t'e“ a napíšeme místo něj „tě“.

Dalším článkem, který se zabývá překladem ruských jmen do češtiny, je článek Bohuslava Ilka „O převodu ruských vlastních jmen do češtiny“.⁹ Je zároveň reakcí a doplněním Havránkových úvah. Hned v úvodu se autor zabývá otázkou kvantity, tj. délkou samohlásky v přepisu ruských jmen, kterou ve většině případů neoznačujeme. Výjimku tvoří á, í ve známých jménech, kde je kvantita ustálena tradicí, např. u jmen Dáša, Táňa nebo Máša, ta je ve všech překladech shodně přeložena v souladu s touto tradicí.

Jinak je tomu u štábního kapitána jménem Соленьй, v jehož překladu se setkáváme s variantou Solenyj (B. Prusík, K. Kraus a J. Topol, J. Lexa) nebo Solený (L. Suchařípa). Podle Ilka se má nominativ singuláru mužských adjektivních příjmení ponechat v původním tvaru, čili Solenyj. L. Suchařípa však jméno přepisuje do podoby českému čtenáři bližší, jméno přizpůsobuje morfologii češtiny, píše tedy Solený. V Ilkově článku je takový přepis z ruštiny do češtiny možný pouze u příjmení ženských, kdy dochází ke stažení koncovky. Například ruské Мinskaja bude v češtině Minská.

Dále se setkáváme s variantou jména Ivan Romanovič Čebutykin (B. Prusík, J. Lexa) a Ivan Romanyč Čebutykin (K. Kraus, J. Topol). Zde jsou přípustné obě varianty, neboť Romanyč je pouze zkrácenou formou jména Romanovič, užívanou zejména v mluveném projevu. Viditelný rozdíl při srovnání překladu je ve jméně Наталья Ивановна, kdy jediný L. Suchařípa zachovává plnou formu jména, tj. Natálie. V ostatních překladech se setkáváme s domácí variantou tohoto jména – Nataša. Podobně je to u jména Алексей Перович Федотик, kde se setkáváme s plnou formou jména – Alexej (L. Suchařípa, J. Lexa) a zkrácenou formou Lexej (K. Kraus, J. Topol).

---

⁹ Plek, B.: O převodu ruských vlastních jmen do češtiny. In.: Naše řeč 1-2, roč. 35/ 1951

Když se na překlady vlastních jmen podíváme s odstupem, zjistíme, že nejvíce se shodují překlad K. Krause a J. Topola s překladem J. Lexy, což může být dáno i relativně krátkou dobou mezi jednotlivými překlady. Od nich se značně odlišuje překlad B. Prusíka, kdy se překlad řídí dobovými pravidly překládání a zároveň dobovými pravidly češtiny (např. jméno Aleksander místo současného Alexandr). Zároveň nepovažuje za nutné sdělit nám celá jména některých postav, u některých chybí jméno a jméno po otci, zůstává jen příjmení.

Podobnou tendenci sledujeme i v nejnovějším překladu L. Suchařípy, který pro změnu u všech mužských postav vypouští jméno po otci.

V rámci vlastních jmen se ještě zastavme u překladu jmen známých osobností. Jde o ruská jména Добролюбов, Гоголь, Лермонтов a jména západních známých osobností jako Коперник, Колумбус, Бальзак, Шекспир a Вольтер, která jsou v ruském originále napsaná pomocí transkripce. Do češtiny je však překládáme z jazyka, ze kterého jméno pochází. Zde jde o přepis ze stejných grafických systémů, tedy z latinky do latinky. Proto ačkoliv je v ruském originále Вольтер a Шекспир, do češtiny je přepisujeme jako Voltaire a Shakespeare.

Známa ruská jména přepisujeme podle pravidel pro psaní jmen uvedených výše. Přepisy tudíž zní Dobroljubov, Gogol a Lermontov.

9. Překlad oslovení

Podívejme se nyní opět na Čechovovy Tři sestry a problematiku oslovování a jejich překlad do češtiny. Z důvodu velkého množství oslovení jsem některé skupiny zredukovala, protože oslovení jsou si velmi podobná

- a) První skupinou jsou oslovení zdvořilostní, která se často pojí s druhou skupinou, tedy s oslovením titulem v závislosti na společenském postavení

Tato skupina oslovení je velmi zajímavá z hlediska překladu, neboť jak uvidíme na níže uvedených příkladech, jednotlivé překlady se v tomto směru dost liší. Podívejme se na Irininu promluvu z úvodu hry: „Иван Романыч, милый Иван Романыч.“ V nejstarším překladu B. Prusíka je oslovení doslovné, tj. je přeloženo jak jméno, tak patronymum: „Ivane Romanyči, milý Ivane Romanyči.“ V pozdějším překladu K. Krause a J. Topola se od Ivana Romanyče dostáváme k oslovení titulem: „Doktore, prosím vás.“ U J. Lexy dokonce toto oslovení, dalo by se říci, ztrácí svůj zdvořilostní charakter, protože zdvořilostní „Doktůrku“ nás posouvá směrem k oslovení citově zabarvenému. V překladu L. Suchařípy se taktéž setkáváme s oslovením „doktore“ (Doktore, milý pane doktore), takže jako ve dvou předchozích

překladech zaměňujeme oslovení jménem za oslovení titulem, ovšem v tomto posledním překladu je nejvíce dodržena forma zdvořilostní – všimněme si dokonce spojení „pane doktore“.

K velmi zdvořilostnímu oslovení zcela určitě patří i oslovení „ваше высокоблагородие“.

V překladech máme opět několik variant. B. Prusík je překládá jako „Vaše vysokoblahorodí“, K. Kraus s J. Topolem jako „milostpane“, J. Lexa jako „pane důstojníku“ a L. Suchařípa jako „Excellence.“

Nutno říci, že co se týká zdvořilostních oslovení, hojně se zde vyskytují případy, kdy v originále oslovíme člověka jménem a patronymem, v překladu se pak setkáváme právě se záměnou jména za titul.

Z hlediska zdvořilostních oslovení je asi nejzajímavější překlad Suchařípův, který text hodně přiblížil českému čtenáři tím, že úplně vypouští jméno po otci, čímž stírá ruský národní kolorit. Postavy se tak oslovují buď křestním jménem, nebo právě titulem nebo hodností.

- b) Další skupinou oslovení jsou oslovení v rámci příbuzenských vztahů, která se velmi často pojí se skupinou oslovení vyjadřujících citové zabarvení

Postavy se oslovují v originále křestním jménem a i překlady tomu zpravidla odpovídají.

Hned v prvním dějství v úvodu máme větu: „Отец умер ровно год назад, ... , в твои именины, Ирина.“ S tímto jménem se jako s oslovením setkáváme u všech porovnávaných překladů. Stejně tak, např.: „Не свисти, Маша.“ nebo: „Желаю тебе, Ирина, жениха хорошего.“, je přeloženo křestním jménem „Mášo“ a „Irina“ shodně ve všech překladech.

Podívejme se ale na překladatelsky zajímavější oslovení, a tím je „батюшка“ a „нянечка“.

V každém slovníku se dočteme, že батюшка znamená přítel (v důvěrném oslovení) nebo zastarale táta, otec, případně od slova батя – dědeček. Anfisa říká Ferapontovi: „Сюда, батюшка мой“ a poté: „Сюда, батюшка Феропонт Спиридоныч.“ V Prusíkově překladu se dočteme: „Sem, sem baťuško“ a pak „Pojďme, baťuško, Feraponte Spiridonyči.“ Toto je typická ukázka toho, jak bývalo dříve zvykem reálie nepřekládat. K. Kraus s J. Topolem se s překladem vyrovnali takto: „Tady dědo.“ a „Pojď zas, dědo, pojd.“ J. Lexa užívá pro батюшку označení „stará vojno“ a L. Suchařípa zase „chlapče“.

Pro výraz „нянечка“ se běžně užívá označení chůva, v překladech máme opět rozdíly. Kromě B. Prusíka se s překladem tohoto výrazu vyrovnali všichni stejně – místo chůvy použili tentokrát její křestní jméno, takže ji shodně nazývají Anfisou. Odlišuje se však opět překlad Prusíkův, který Anfisu oslovuje „Náničko“, později na ni volá „Ňaňo!“ To je dáno tím, že zaměňuje vlastní jméno za funkci.

Dalším výrazem pro překlad je slovo „матушка“. U B. Prusíka se opět setkáváme s doslovným přepsáním tohoto slova do češtiny, čili jestliže máme v originále napsáno: „Маша, чай кушать, матушка.“, pak v jeho překladu čteme: „Mášo, pij čaj, máťuško.“ Čtenář si pak ale neumí vysvětlit, co dané slovo asi znamená, ačkoliv podvědomě vycítí, že jde o určitý druh domácího přátelského oslovení. K. Kraus s J. Topolem nám pak předkládají místo матушки děvenku, L. Suchařípa ji oslovuje jako holčičku. J. Lexa se překladu tohoto slova úplně vyhýbá a vůbec ho neuvádí.

Další skupinou jsou oslovení emocionálně zabarvená, která jsou úzce spjata s předchozí skupinou.

Čebutykin se například ptá Iriny: „Что, девочка моя, родная моя“ a vzápětí „Птица моя белая.“ Nejdoslovněji se originálu opět drží překlad Prusíkův, který překládá: „Co, dívenco, radost moje?“ a „Ptáčku můj bílý.“ Zbylé překlady jsou o něco volnější. Na tomto příkladu je také hodně vidět, jak zvolený ekvivalent ovlivňuje celkový čtenářův dojem. U K. Krause a J. Topola je zvolen tento překlad: „Co je, děvenko, zlato moje?“ a „Ty můj bílý ptáčku.“ U J. Lexy se zase dočteme: „Copak, děvenko moje drahá?“ a „Ty moje holubičko bílá.“ Z prvního překladu vyzařuje jakási nadřazenost a snad až povýšenost (zde ve spojení zlato moje). V Lexově překladu je naopak velmi pěkné spojení „holubičko bílá“, které se v češtině užívá, neboť při představě bílého ptáka se mnoha lidem vybaví právě holubice. Suchařípa zase použil v první části dnes častější oslovení „holčičko“, zároveň však nechal zdvořilostní odstup užitím vykání, a to i ve druhé větě: „Copak holčičko, co chcete miláčku?“ a „Jste velikánský bílý pták.“

Pro názornost uvedeme ještě jeden příklad citově zabarveného oslovení. Tím je „Голубчик Иван Романыч.“, který B. Prusík opět překládá doslovně i se jménem a patronymem:

„Holoubku Ivane Romanuči“. K. Kraus s J. Topolem překládají голубчика nejvolněji jako: „Vy jste ale dítě.“ J. Lexa opět užívá označení „Doktůrku“, L. Suchařípa použil spojení „Drahoušku doktore.“

Takovýchto příkladů bychom v dramatu našli spousty, bylo by však zbytečné je všechny vypisovat. Jednak k tomu v této práci není tolik prostoru, spousta výrazů se opakuje a brzy by bylo značně nepřehledné, kdo jakého podobného výrazu použil.

IV. Závěr

Pokusme se nyní všechny čtyři překlady ve vztahu k originálu porovnat. Jak už jsem zmínila v úvodu, nejstarším překladem je překlad Bořivoje Prusíka z roku 1906. Z dnešního hlediska je také nejméně zdařilý, ačkoliv ve své době byl jistě ceněn. Avšak stejně jako stárnou věci, zastarávají i překlady a tento by před dnešním čtenářem neobstál. Z hlediska překladu tento text nejvíce zastává názor reálie nepřekládat v souladu s dobovým přesvědčením. Nejvíce markantní je toto „nepřekládání“ u typicky ruských oslovení, jako je батюшка nebo нянечка, která nám překladatel nechává v původní podobě. V oslovení se nedopouští ani synonymických překladů, takže голубчик u něj bude vždycky holoubek a oslovení jménem a paronymem v překladu také zůstává. Je sice zachován kolorit, ale často na úkor srozumitelnosti.

Nejvíce shodné jsou překlady K. Krause a J. Topola spolu s překladem J. Lexy. Tyto překlady jsou z dnešního hlediska daleko více přijatelné a českému čtenáři bližší, než byl překlad Prusíkův. Volí vhodnější ekvivalenty, takže text působí více uvolněně a ne strojeně, jako tomu bylo u překladu prvního.

Překlad J. Lexy je velmi podobný překladu K. Krause a J. Topola, vyšly od sebe v rozmezí šesti let. Je zde již viditelná tendence upouštění od rusifikace, autoři se snaží v některých případech hledat vhodnější pojmenování. Z těchto textů ale stále poznáme, že se jedná o ruskou kulturu.

Z hlediska literárního, jestliže si chceme hru jen přečíst, bohatě nám postačí sáhnout po těchto překladech. Jestliže ale chci hru zinscenovat, je nejlepší překlad Suchařípův. A ačkoliv už je starý více než dvacet let, stále vychází v různých reedicích. Jeho překlad se zkrátka i po tolika letech dá použít, je moderní a čtivý. Je to v podstatě téměř opak Prusíkova překladu. Nebojí se do textu zasáhnout a přizpůsobit ho čtenáři. Nevýhodou je, že poněkud ztrácí národní charakter, protože v něm vypouští všechna patronyma, typická pro Rusko. Netýká se to ale pouze jmen po otci, ruské reálie také často zobecňuje; týká se to třeba již zmiňované trojky, kterou překládá obecně jako saně, Čity, kterou z geografického hlediska zobecňuje na oblast kolem Bajkalu, nebo kopějky, pro kterou zvolil překlad vindra, aby umocnil pocit, že jde o měnu velmi malé hodnoty. Dále pak využívá bohatství jazyka českého. Nedrží se striktně originálního oslovení, ale užívá českých synonym v závislosti na kontextu a momentálním rozpoložení postav.

V. Резюме

Проблематика перевода реалий в пьесе А. П. Чехова Три сёстры

Целью моей работы было разработать проблематику перевода реалий в чешских переводах на материале пьесы Три сёстры известного писателя Антона Павловича Чехова.

Проблематика перевода реалий рассматривается в рамках безэквивалентной лексики. В первую очередь, все проблемы перевода решает дисциплина, называемая теория перевода. Это молодая дисциплина, которая начала развиваться в тридцатые годы прошедшего века, хотя какие-нибудь основы были разработаны уже в 16 веке французским гуманистом Этьенем Доле и в 18 веке потом англичанином А. Тытлером и позже англичанином Т. Сэвори. Предметом лингвистической теории перевода является научное описание процесса перевода как межязыковой трансформации. В её рамках различаем:

- 1) общую теорию перевода, которая изучает процесс перевода
- 2) частную (специальную) теорию перевода, которая описывает способы решения конкретных проблем

Различаем также два значения перевода:

- 1) перевод как процесс
- 2) перевод как результат процесса.

Что касается реалий, то уже было сказано, что их перевод является частью проблематики безэквивалентной лексики, к которой принадлежат, например, ещё междометия или фразеологизмы. Проблематика её перевода заключается в том, что в языке перевода не существует подходящий эквивалент. Реалии включаем в состав безэквивалентной лексики, так как они носителями национального и исторического колорита определённой культуры. И этот колорит разный для различных культур, поэтому иногда очень трудно найти подходящий эквивалент. Однако переводчик имеет большой выбор средств, при помощи которых он может справиться с этой нелегкой задачей. Этими средствами являются:

- 1) Лексические трансформации, в рамках которых выделяется:
  - а) транскрипция

- б) транслитерация
- в) калькование
- г) модуляция
- д) трансплантация
- е) лексикосемантические замены

2) Грамматические трансформации, к которым относятся:

- а) замены грамматических категорий,
- б) замены частей речи
- в) замены членов предложения
- г) замены мультивербизационных слов универбизационными и наоборот
- д) замены порядка слов
- е) замены порядка предложений

3) Лексико грамматические трансформации, в рамках которого различаем:

- а) антонимический перевод
- б) расширение информационной основы
- в) экспликация
- г) компенсация
- д) целостное переосмысление

При переводе реалий переводчик пользуется прежде всего транскрипцией или транслитерацией, потом расширением информационной основы, экспликацией и лексикосемантическими заменами. Это касается обычно бытовых реалий, включая разные напитки и пищу, потом денежных реалий и географических названий.

Классификацию реалий лучше всего разработали болгарские теоретики перевода С.

Влахов и С. Флорин, которые разделили реалии по:

- 1) предметному принципу, в который входят географические реалии, этнографические реалии а общественно-политические реалии
- 2) местному принципу, в рамках которого реалии различаем на внешние и внутренние
- 3) временному принципу

В рамках реалий я выделила также проблематику перевода имен собственных и обращений, так как они также носителями специфического колорита определённой культуры.

Собственные имена чаще всего подвергаются транскрипции, транслитерации, или их можно переводить. Проблематика их переписи заключается также в том, если речь идёт о двух языках с одиноковой графической системой или нет. В случае одиноковой графической системы проблем обычно не бывает, но в случае различных графических систем дело труднее, так как перепись следует фонетические особенности имен собственных. Кроме того переводчик должен узнать, существует ли уже перепись имени и в языке перевода имеет свою закреплённую форму.

Существуют тоже имена, которые несут определённое семантическое значение, так называемые говорящие имена. Такие имена можно найти, например, в произведениях Гоголя.

Проблематику перевода реалий, имен собственных и обращений я разработала на материале пьесы Три сестры Антона Павловича Чехова, и на четырех чешских переводах:

- 1) перевод с 1907 года, автором которого был Борживой Прусик
- 2) перевод с 1966 года, авторами были Карел Краус и Йосеф Топол
- 3) перевод с 1972 года, автором был Иржи Лекса
- 4) перевод с 1980 года, автором которого был Леош Сухаржица

Способы перевода реалий, а особенно имен собственных и обращений отдельных авторов были разные и очень интересные, причём наиболее различий можно найти в переводах Б. Прусика и Л. Сухаржицы.

Это обусловлено тем, что Б. Прусик писал свой перевод во время общей тенденции к русификации. Значит все реалии были не переведены, а переписаны при помощи транскрипции или транслитерации. Главное было соблюдать национальный колорит культуры. Эта тенденция постепенно уступала и в следующих текстах уже допускается перевод реалий, или замена реалий по контексту. Вспомним перевод слова пирог, который Б. Прусик согласно традиции к русификации переписывает как пирог, а в остальных текстах его переводят по контексту как торт. Или типичная реалия тройка, которую в первых трех переводах переписывают как тройку и вместе с тем передают читателю национальный колорит в отличие от Л. Сухаржицы, который этот колорит стирает, используя общим значением сани.

Что касается географических реалий дело проще. Там всё переписывается почти одиноково, исключая опять текст Л. Сухаржицы, который пользуется, в случае

Басманской улицы, переводом, а в случае Читы употребляет более знакомую область – Байкал.

Что касается собственных имён, можно сказать, что употребляется похожий принцип, как у бытовых и географических реалий. У Б. Прусика и в случае имен собственных опять появляется тенденция к русификации, значит, что имена переписывает согласно транскрипции (или транслитерации), но главным образом Б. Прусик сохраняет отчество. В других текстах от этой тенденции уже отказываются. Наиболее это видно в тексте Л. Сухаржины, который отчество вполне устранил.

Хотя все авторы имена транскрибируют, их перепись не одинаковая. Ответ на вопрос, почему эта перепись не одинакова, поставил чешский лингвист Бохуслав Гавранек. По его словам у собственных имен не существует одинаковый принцип переписи. Вместе с тем нам предлагает предложение, как правильно писать русские имена на чешском языке.

Реакцией на это предложение была статья Богуслава Илка, который одновременно дополняет мысли Б. Гавранка.

Очень важным является также перевод обращений, на основе которых читатель узнает о отношениях среди лиц. Основной проблемой можно считать обращение на ты и обращение на вы. Это касается не перевода с русского на чешский, а особенно перевода с английского на чешский или на русский, так как на английском языке не различаем эти обращения.

Выделяются следующие типы обращений:

- 1) обращения на уровне вежливости
- 2) обращения в зависимости от общественного положения
- 3) обращения в зависимости от родственных отношений
- 4) обращения в зависимости от эмоционально-экспрессивности содержания

На приведённом материале я узнала, что обращения на уровне вежливости можно переводить второй группой, значит обращениями в зависимости от общественного положения. Подобным образом можно при переводе заменить третью группу четвёртой, значит обращения в зависимости от родственных отношений обращениями эмоционального.экспрессивного содержания и наоборот.

В рамках обращений наиболее отличаются переводы Б. Прусика и Л. Сухаржины, так как Б. Прусик их транскрибирует или переводит согласно тенденции к русификации, Л. Сухаржина стремится о перевод более свободный. Более всех заменяет вежливые

обращения обращениями в зависимости от общественного положения и обращения родственными отношениями обращениями эмоционально-экспрессивными.

Переводы К. Крауса, Й. Топола и И. Лексы в современное время можно считать какими-то переходами между переводом Б. Прусика и Л. Лексы. Они с одной точки зрения уже не обладают тенденцией к русификации, но с другой точки зрения, по моему мнению, не достигают качества перевода Л. Сухаржицы, который я считаю лучшим. Хотя он устранением отчества отчасти стирает национальный колорит, более всех ему удалось к читателю приблизить смысловое содержание оригинала. Про его перевод говорят тоже разные переиздания, которые пользуются именно переводом Л. Сухаржицы или театральные инсценировки, которые были сыграны также на основе перевода Л. Сухаржицы.

VI. Materiální zdroje

Чехов, А. П.: Три сестры. Искусство, Москва-Ленинград, 1950

Čechov, A. P.: Tři sestry. Nakladatelství F. Šimáčka, Praha, 1907 (překlad B. Prusík)

Čechov, A. P.: Tři sestry. Dilia, Praha, 1966 (překlad K. Kraus a J. Topol)

Čechov, A. P.: Tři sestry. Dilia, Praha 1972 (překlad J. Lexa)

Čechov, A. P.: Tři sestry. Dilia, Praha 1980 (překlad L. Suchařípa)

VII. Bibliografie česká

- Elman, J.: Některá úskalí při vyjádření vztahů mezi osobami v uměleckém překladu. In: *Translatologica Pragensia III*. Karolinum. Praha. 1990. s. 129 – 136
- Hellmuthová, M.: Překlad jako umělecké dílo. In: *Slavica Pragensia XXIV*. Univerzita Karlova. Praha. s. 141 – 145
- Horálek, K. Co je nepřeložitelné. *Translatologica Pragensia I*. Univerzita Karlova I. Praha. 1989. 11 - 17
- Horálek, K.: K otázce přeložitelnosti. In: *Slovo a slovesnost*. Ústav pro jazyk český AV ČR. Praha. 1963. s. 161 – 164
- Horálek, K.: K postavení onomastiky. In: *Slavica Pragensia XIX*. Univerzita Karlova. Praha. 1983. s. 15 - 18
- Horálek, K.: Teorie překladu – výsledky a výhledy. In: *Slavica Pragensia VII*. Univerzita Karlova. Praha. 1965. s. 103 - 109
- Hrala, M.: Místo a funkce překladu v současnosti. In: *Slavica Pragensia XXIII*. Univerzita Karlova. Praha, 1983. s. 15 - 21
- Hrala, M.: Zastarávání překladů jako obecný problém. In: *Translatologica Pragensia V*. Karolinum. Praha. 1992. s. 81 – 91
- Hrdlička, M.: Ekvivalence a adekvátnost v překladu. In: *Translatologica Pragensia V*. Karolinum. Praha. 1991. s. 57 - 64
- Hrdlička, M.: K překladu tzv. bezekvivalentní slovní zásoby. In: *Ruština v teorii a praxi*. 1990. Svět sovětů. Praha. s. 14 - 18
- Hrdlička, M. – Stehnová, S.: K teorii ekvivalence. In: *Slavica Pragensia XXIII*. Univerzita Karlova. Praha. 1983. s. 109 – 118
- Hrdlička, M. jr.: K překladu cizojazyčných prvků v uměleckém textu. In: *Cizí jazyky ve škole*, roč. 32, Státní pedagogické nakladatelství. Praha 1988/89. s. 74 - 77
- Ilek, B.: Jazyk – text – výklad – překlad. In: *Slavica Pragensia XXIII*. Univerzita Karlova. Praha. 1983. s. 23 - 36
- Ilek, B.: Některé otázky pojmu ekvivalence v překladu. In: *Slavica Pragensia XXIV*. Univerzita Karlova. Praha. 1984, s. 11 – 20
- Jindra, M.: K problematice vlastních jmen v uměleckém překladu. In: *Slavica Pragensia XXIII*. Univerzita Karlova, Praha. s. 175 – 180
- Knappová, M.: K překládání osobních jmen. In: *Naše řeč*. Ústav pro jazyk český AV ČR, 1983. s. 169 – 173

- Knappová, M.: O překládání osobních jmen do češtiny. In: Přednášky z 29. běhu Letní školy slovanských studií. Státní pedagogické nakladatelství. Praha. 1987. s. 114 – 121
- Kovačičová, O.: K problematice literárního a divadelního překladu drámy. In: Český překlad II. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta. Praha 2005. s. 159 - 167
- Koževníková, K.: Trojí česká podoba dramatu A. P. Čechova. In: Slavica Pragensia V. Univerzita Karlova. Praha. 1963. s. 43 – 55
- Kučera, C.: Vlastní jména v originálu a překladu. In: Translatologica Pragensia III. Karolinum. Praha. 1990. s. 137 – 143
- Levý, J.: České teorie překladu. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění. Praha. 1957
- Levý, J.: Umění překladu. Československý spisovatel. Praha. 1963
- Morávková, A.: Překlad dramatu. In: Český překlad. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta. Praha 2004. s. 51 - 53
- Petr, J.: K teorii rodného jména. In: Slavica Pragensia XIX. Univerzita Karlova. Praha. 1983. s. 95 – 105
- Richterek, O.: K překladatelským interpretacím Čechova Černého mnicha. In: Čs. rusistika. Academia. Praha. 1986. s. 17 - 21
- Veselý, J.: Dějiny a současnost překladu. In: Translatologica pragensia V. Karolinum. Praha. 1991. s. 73 – 79
- Vilíkovský, J.: Překlad jako tvorba. Ivo Železný. Praha. 2002
- Vlášek, J.: Problematika teorie překladu. In: Slavia. Euroslavica. Praha, 1974. s. 178 – 181
- Vlašicová, Z.: Problematika překladu vlastních jmen v díle N. V. Gogola. Olomouc. 2002
- Vlk, A.: O překládání názvů specificky cizích reálií. In: Československý terminologický časopis. SAV. Bratislava, 1966. s. 24 - 31

VIII. Bibliografie ruská

Бархударов, Л. С.: Язык и перевод. Международные отношения. Москва. 1975

Влацхов, С., Флорин, С.: Непереводимое в переводе. Международные отношения. Москва, 1980

Комиссаров, В. Н.: Современное переводоведение. Издательство ЭТС. Москва. 1989

Федоров, А. В.: Введение в теорию перевода. Издательство литературы на иностранных языках. Москва, 1953

Чуковский, К.: Высокое искусство. Искусство. Москва. 1964